

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.6:336.717

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.24-36>

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ГОТІВКОВИХ І БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

SPECIFICS OF ACCOUNTING AND CONTROL OF CASH AND NON-CASH PAYMENTS: THEORETICAL ASPECT

Гриліцька А.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та фінансів,
Київський національний університет технологій та дизайну

Grylitska Anzhela

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Accounting and Finance,
Kyiv National University of Technologies and Design

Грошові кошти є найбільш важливими ресурсами підприємства та найбільш ліквідними. Їх ефективне використання вимагає дослідження теоретичних аспектів обліку та контролю над проведенням готівкових та безготівкових розрахунків. У статті розглянуто особливості готівкових та безготівкових розрахунків, наведено взаємозв'язок між ними; охарактеризовано теоретичні аспекти організації обліку грошово-розрахункових операцій; наведено основні завдання обліку готівкових та безготівкових розрахунків; визначено основні етапи обліку грошових розрахунків; зазначено джерела інформації для внутрішнього контролю готівкових та безготівкових розрахунків; охарактеризовано завдання внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій, розглянуто його основні етапи; надано характеристику основних методів контролю для виявлення можливих порушень в обліку грошових розрахунків.

Ключові слова: готівкові розрахунки, безготівкові розрахунки, грошовий обіг, грошові кошти, контроль грошово-розрахункових операцій.

Денежные средства являются наиболее важными ресурсами предприятия и наиболее ликвидными. Их эффективное использование требует исследования теоретических аспектов учета и контроля над проведением наличных и безналичных расчетов. В статье рассмотрены особенности наличных и безналичных расчетов, приведена взаимосвязь между ними; охарактеризованы теоретические аспекты организации учета денежно-расчетных операций; приведены основные задачи учета наличных и безналичных расчетов; определены основные этапы учета денежных расчетов; указаны источники информации для внутреннего контроля наличных и безналичных расчетов; охарактеризованы задачи внутреннего контроля денежно-расчетных операций, рассмотрены его основные этапы; представлена характеристика основных методов контроля для выявления возможных нарушений в учете денежных расчетов.

Ключевые слова: наличные расчеты, безналичные расчеты, денежный оборот, денежные средства, контроль денежно-расчетных операций.

Nowadays, at the present stage of market economy, cash and non-cash payments play an important role in economic activity. In the conditions of market economy creation of enterprises, institutions, organizations, realization by enterprises of economic activity are accompanied by cash and non-cash payments between them. Money is the most important and the most liquid resource of enterprise. Although cash accounts for a small proportion of the total assets of an enterprise, they play an extremely important role in ensuring its existence and harmonious development: money is the initial and final stage of the business cycle. The cash flow is determined by the efficiency of the enterprise. The operation of enterprises involves a continuous flow of funds, the management of which affects the efficiency of the enterprise. Effective using of money require needs exploration of the theoretical aspects of accounting and control of cash and non-cash payments. That is why important tasks are correct accounting of cash and non-cash payments and correct control of them. All of these are very pressing issues. The article studies specifics of

accounting of cash and non-cash payments, describes the interconnection between them, describes the theoretical aspects of the organization of accounting of funds transactions. The article indicates the main legislative acts, which regulate cash and non-cash payments in Ukraine. Generalized the most important tasks of accounting cash and non-cash payments. Goals of cash and non-cash payments. Stages of accounting of payments. Sources of information for internal control of funds transactions. Tasks of internal control of funds transactions, stages of cash and non-cash payments. Directions of control of cash and non-cash payments at enterprises. Description of the methods of control for detecting possible irregularities in the accounting of cash and non-cash payments. Using in practice the methods of control of cash and non-cash payments, which are presented in the article, will give an opportunity to improve the efficiency of using the money of the enterprise and reduce different risks.

Key words: cash payments, non-cash payments, cash turnover, funds, control of monetary settlement operations.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку української економіки важливу роль у здійсненні господарської діяльності відіграють готівкові та безготівкові розрахунки. Функціонування підприємств передбачає безперервний рух грошових коштів, управління яким значною мірою впливає на ефективність діяльності підприємства. Саме тому правильне ведення обліку готівкових і безготівкових розрахунків та їх контроль є досить актуальними питаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню теоретичних аспектів обліку готівкових та безготівкових розрахунків та їх контролю присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: І.Б. Садовська, Т.В. Божидарнік, К.Є. Нагірська, А.М. Мороз, М.І. Савлук, Т.С. Смовженко, В.С. Стельмах, С.А. Циганов, А.А. Чухно та ін. Разом із тим у сучасних умовах господарювання особливого значення набуває використання нових методів контролю та управління грошовими коштами з орієнтацією на специфіку діяльності підприємства.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у дослідженні теоретичних аспектів обліку готівкових та безготівкових коштів та визначенні методів їх контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Грошові розрахунки створюють грошовий обіг організації незалежно від її виду діяльності, організаційно-правової форми, здійснення їх у готівковій чи безготівковій формі. Складниками грошового обігу є грошові надходження та грошові витрати підприємств, будь-які види розрахунків між учасниками господарської діяльності. Грошовий обіг відображає рух грошових коштів між учасниками процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання, тому має вплив на результати діяльності суб'єктів господарювання.

Грошовий обіг має два складника: готівкові та безготівкові розрахунки. Під готівкою мається на увазі валюта України та іноземна валюта у вигляді грошових коштів. Готівковий обіг являє собою рух готівки у сфері обігу та здійснення

ним функцій засобу платежу і засобу обігу. Готівка необхідна для розрахунків, не пов'язаних із рухом товарів і послуг, тобто для таких розрахунків, яка виплата заробітної плати та премій, оплата цінних паперів і т. д. Готівковий обіг включає у себе рух усієї грошової маси за певний інтервал часу між фізичними та юридичними особами, населенням, а також державними органами. Розрахунки здійснюються з використанням таких видів грошових коштів: банкнот, металевих монет, кредитних карток, чеків, векселів.

В Україні готівкові розрахунки регулюються Положенням «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні».

Під безготівковими розрахунками розуміються розрахунки, які здійснюються без готівки, тобто у сфері безготівкового грошового обігу. Безготівкові розрахунки здійснюються згідно з Інструкцією НБУ «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» [3].

Із рахунку підприємства банк оплачує його зобов'язання, витрати і доручення в безготівковому порядку, видає кошти на поточні господарські потреби та оплату праці. Операції з зарахування коштів на розрахунковий рахунок і списання з нього банк проводить на основі письмових розпоряджень власника рахунку, наприклад грошових чеків, оголошень на внесок грошей готівкою, платіжних доручень або з їх згоди (оплата платіжних вимог постачальників і підрядників) [1, с. 7].

Існує взаємозв'язок між готівковими і безготівковими розрахунками. Виручка надходить до каси підприємства, а потім – до установи банку для зарахування на поточний або інший рахунок. Одержуючи безготівково кошти за реалізовану продукцію, організація зобов'язана отримати готівку в банку для здійснення поточних витрат, таких як виплати заробітної плати працівникам, на господарські потреби, виплату авансів. Підприємства, які здійснюють свою діяльність у сфері обслуговування населення чи торгівлі, за реалізовану продукцію отримують оплату здебільшого готівкою [6, с. 38].

Грошові розрахунки підприємств переважно здійснюються для таких цілей: забезпечення спільної діяльності підприємств; сплата податків, обов'язкових платежів, зборів; забезпечення процесу виробництва; реалізація продукції (відшкодування витрат, формування

правильна організація, своєчасне і законне здійснення безготівкових і готівкових розрахунків
правильне і своєчасне відображення в обліку операцій із розрахунків та їх документування
забезпечення збереженості коштів у спеціальних місцях їх зберігання і контроль над цільовим використанням під час здійснення розрахунків
своєчасне проведення інвентаризації грошових коштів та відображення її результатів в обліку
повне і своєчасне відображення в документах і реєстрах бухгалтерського обліку операцій із готівкових та безготівкових розрахунків
дотримання правил здійснення касових операцій і проведення розрахунків між підприємствами
пошук можливостей найбільш вигідного вкладення вільних грошових коштів із метою отримання доходу

Рис. 1. Основні завдання обліку готівкових та безготівкових розрахунків

доходів); забезпечення функціонування кредитних договорів [2, с. 363].

Процес забезпечення виробництва та реалізації продукції певною мірою залежить від здійснення грошових розрахунків підприємством за придбання матеріалів, сировини, палива, тарних матеріалів, з оплати праці найманих працівників. При цьому залежно від того, хто здійснює грошові розрахунки – дебітор чи кредитор, – може будуватися бухгалтерський облік на підприємстві. Своєю чергою, грошові розрахунки, як дебетові, так і кредитові, відображають стан заборгованості між підприємством та контрагентами.

З огляду на це, щоб забезпечити достовірну і точну інформацію про рух грошових коштів, потрібно забезпечити їх повний, своєчасний та чіткий облік. Виходячи із цього, основні завдання обліку готівкових та безготівкових коштів наведено на рис. 1.

У процесі обліку розрахунків виділяють такі етапи:

1) первинний облік – фіксується в таких документах, як прибутковий та видатковий касові ордери, журналах реєстрації прибуткових і видаткових касових документів, касовій книзі, книзі обліку виданої та прийнятої старшим касиром готівки, платіжному дорученні, виписках банку;

2) поточний облік – фіксується в облікових реєстрах (Журнал 1 і відомості 1.1, 1.2, 1.3);

3) зведений (узагальнюючий) – являє собою синтетичний облік та звітність [8, с. 864–865].

Контроль над грошово-розрахунковими операціями є досить важливим. Його метою є визначення достовірності інформації щодо грошово-розрахункових операцій, своєчасності й повноти відображення даних у документах та обліку, правильності ведення обліку розрахунків згідно з обліковою політикою, правильності відображення залишків у звітності [5, с. 19–21]. Джерела інформації для внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій зображено на рис. 2.

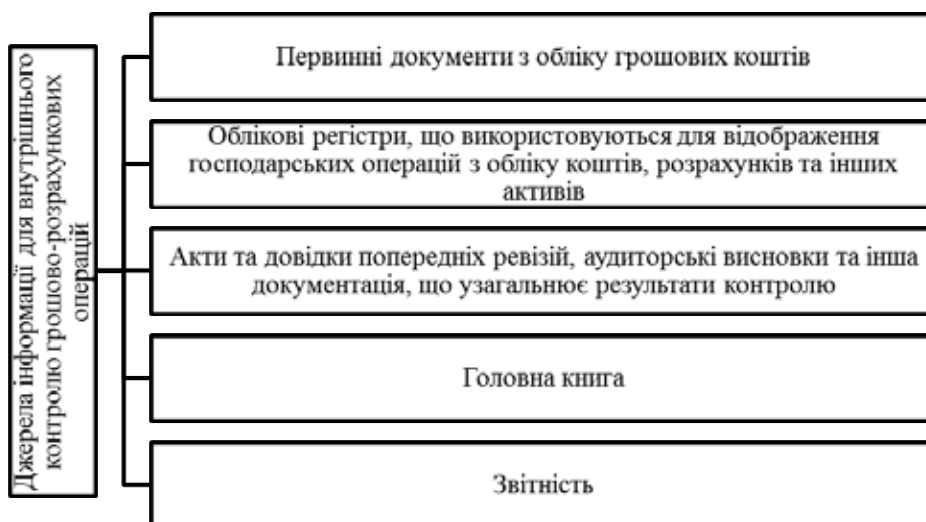

Рис. 2. Джерела інформації для внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій

Рис. 3. Основні завдання внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій

Ураховуючи важливість внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій, розглянемо його основні завдання на рис. 3.

Процес контролю і регулювання грошово-розрахункових операцій необхідний для виконання як стратегічних, так і короточасних планів підприємства, збереження платоспроможності і фінансової стійкості, більш раціонального використання його активів та джерел фінансування, а також мінімізації витрат на фінансування господарської діяльності.

До основних напрямів контролю грошово-розрахункових операцій на підприємствах відносять: дотримання вимог законодавства України під час укладання та підписання договорів; стан розрахунків між замовниками та підрядниками і правильність відображення операцій у бухгалтерському обліку та звітності; правильність визначення вартості робіт і послуг; організація роботи [4, с. 42–43].

Ефективна система контролю дає змогу не лише якісно вести облік, а й ефективно керувати рухом вкладених грошових коштів, що не завжди використовуються за цільовими призначенням, а це може призвести до нестачі грошових вкладень та ризику.

Етапи внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій на підприємстві наведено на рис. 4.

Для виявлення можливих порушень в обліку грошових розрахунків існують методичні прийоми фактичного та документального контролю, що

використовуються під час дослідження операцій із готівкових та безготівкових розрахунків (рис. 5).

Особливо важливим є контроль на об'єктах із великою кількістю матеріальних цінностей та грошових коштів, а також у тих відділах бухгалтерій, де здійснюється перевірка та обробка облікової документації. Цей контроль виконується в процесі реалізації операцій надходження, зберігання і використання цінностей, що забезпечує ефективність контролю, а це, своєю чергою, створює можливість своєчасно виявити недоліки в процесі надходження, використання і зберігання матеріальних цінностей та грошових коштів [7, с. 117].

Слід також звернути увагу на те, що своєчасний і повний контроль дає змогу сприяти збереженню та оперативному використанню майна. Це дає змогу не лише вчасно виявити недоліки у системі обліку та використанні цінностей, а й сприяє виявленню невикористаних резервів у системі здійснення нормування та їх використання. Контроль є найбільш системним, ефективним та дієвим, забезпечує постійну функцію перевірки збереження грошових коштів та їх оперативного використання.

Поряд із цим, спираючись на основу первинного документального забезпечення та дані аналітичного обліку, оперативний контроль забезпечує систематичну перевірку всіх операцій і процесів, пов'язаних із надходженням і витрачанням грошових коштів.

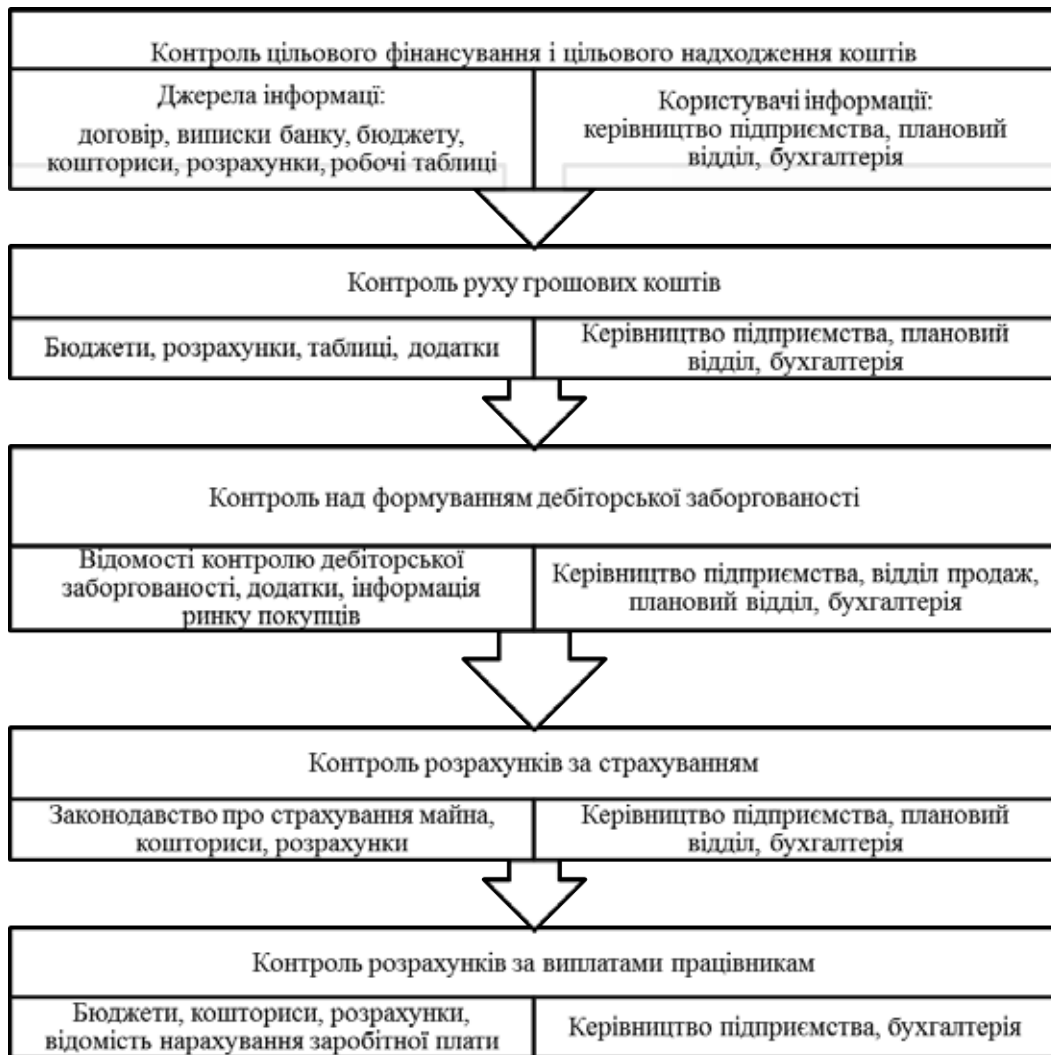

Рис. 4. Основні етапи внутрішнього контролю грошово-розрахункових операцій на підприємстві

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні більшість операцій, що виконуються на підприємствах, безпосередньо пов'язана з рухом грошових коштів. Порядок їх здійснення суворо регламентований законодавством України. Метою контролю є визначення достовірності інформації щодо грошово-розрахункових операцій, своєчасності і повноти відображення даних у документах та обліку, правильності ведення обліку розрахунків згідно з обліковою політикою, правильності відображення залишків у звітності. Фінансово-господарська діяльність підприємства залежить від формування правильної облікової інформації щодо готівкових та безготівкових розрахунків, оскільки основою діяльності підприємства є операції, що пов'язані з рухом грошових коштів.

На нашу думку, облік грошових коштів та їх контроль вимагає практичного вдосконалення з урахуванням основних теоретичних аспектів:

- готівкові розрахунки здійснюються з використанням банкнот, металевих монет, кредитних карток, чеків, векселів;
- зарахування і списання коштів із розрахункового рахунку банк проводить на основі письмових розпоряджень власника рахунку;
- кошти підлягають обов'язковому зберіганню в банках за винятком залишків готівки в касі;
- підприємства самостійно вибирають форми розрахунків та вказують їх під час укладання між собою договорів;
- контроль обліку дає змогу ефективно керувати рухом вкладених грошових коштів, мінімізує ризики та нестачі грошових вкладень;
- дослідження операцій із готівкових та безготівкових розрахунків за допомогою методичних прийомів фактичного та документального контролю дає змогу виявити можливі порушення в обліку грошових розрахунків;

Інвентаризація	<ul style="list-style-type: none"> • Огляд, перерахунок та підрахунок готівки в касі • Контроль над збереженням готівкових коштів та грошових документів
Формальна перевірка	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка наявності підписів і печаток на ПКО та ВКО, авансових звітах, грошових та товарних чеках • Встановлення повноти і правильності оформлення
Опитування	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правильності дотримання посадових обов'язків касиром та бухгалтером • Встановлення, чи відповідально виконують свої обов'язки касир та бухгалтер під час ведення операцій із коштами
Нормативно-правова перевірка	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка законності та обґрунтованості витрачання коштів • Встановлення доцільності використання коштів
Підтвердження	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка правильності одержаної інформації, яка міститься в бухгалтерських реєстрах • Підтвердження сум поступлених грошових коштів від покупців
Зустрічна перевірка	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка записів у різних документах • Виявлення порушень, здійснених шляхом виправлення даних в окремих документах, складання підроблених документів і заміни ними дійсних
Арифметична перевірка	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка арифметичної точності первинних касових документів та реєстрів обліку • Відображення правильності сум на рахунках бухгалтерського обліку і в журналі 1 та у відомостях до нього
Проведення аналізу	<ul style="list-style-type: none"> • Перевірка платоспроможності підприємства та аналіз звіту про рух грошових коштів • Встановлення перекручувань та відхилень під час проведення аналізу коштів

Рис. 5. Основні методи контролю для виявлення можливих порушень в обліку грошових розрахунків

– методичні рекомендації з обліку грошових розрахунків мають застосовуватися згідно зі специфікою діяльності підприємства.

Таким чином, облік готівкових та безготівкових розрахунків є однією із найважливіших ділянок обліку, оскільки вони присутні як на початковому, так і на кінцевому етапі облікового циклу, що включає придбання товарів, виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, а також їх продаж і одержання виторгу. У цьому аспекті правильно організований бухгалтерський

облік та контроль над грошово-розрахунковими операціями має велике значення для забезпечення ефективного використання коштів на підприємстві.

Як свідчить практика, вибір форми безготівкових розрахунків орієнтований на розвиток бізнесу кожного учасника ринку. Застосування безготівкових форм розрахунків дасть змогу зробити успішною економічну діяльність, підвищити платоспроможність підприємств та їхню фінансову стійкість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батракова Т.І., Полова А.В. Сучасний стан готівкового обігу та проблеми безготівкових розрахунків в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 5–8.
2. Григорєвська О.О., Каленченко Т.С. Проблеми своєчасного та повного відображення грошових коштів у системі бухгалтерського обліку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4. С. 359–364.
3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22.
4. Коваленко Д. Гроші та кредит: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 344 с.

5. Коваль М.І., Нетреба Ю.О. Удосконалення обліку, аналіз та аудит готівкових розрахунків підприємства. *Наукові праці МАУП*. 2013. № 2. С. 18–23.
6. Козьмук Н.І., Завалій О.В. Шляхи вдосконалення грошових розрахунків підприємств. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. № 3. С. 36–41.
7. Куліш А.Ю. Стан та аналіз безготівкових розрахунків в Україні та особливості їх обліку на вітчизняних підприємствах. *Економічні науки*. 2016. № 2. С. 116–119.
8. Матвеев В.В., Гайдаржийська О.М., Задорожна А.В. Дослідження теоретичних аспектів організації та здійснення безготівкових розрахунків. *Економіка і суспільство*. 2018. № 15. С. 863–866.

REFERENCES:

1. Batrakova T. I., Polovaya A. V. (2016). The modern state of cash circulation and issue of cashless payments in Ukraine. *Young Scientist*, 2(29), 5–8.
2. Hryhorevska O., Kalenchenko T. (2015). Problems of timely and full display of cash flows in accounting system. *Problems and prospects of economy and management*, 4(4), 359–364.
3. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy (2004), «Instruktsiia pro bezghotivkovi rozrakhunky v Ukraini v natsionalnii valiuti» № 22.
4. Kovalenko D. (2013). Hroshi ta kredyt: teoriia i praktyka, Navch. pocibnyk, Kyiv, Ukraine.
5. Koval M., Netreba Y. (2013). Accounting improvement, analysis and audit of cash calcules of the enterprise. *Scientific works MAUP*, № 2(37), 18–23.
6. Kozmuk N., Zavaliy O. (2016). Ways to improve cash settlements enterprises. *Visnyk of Banking University*, 3(27), 36–41.
7. Kulish A. Y. (2016). Status and analysis cashless payment in Ukraine and features of accounting for domestic enterprises. *Economic sciences*, № 2, 116–119.
8. Matvieiev V. V., Gaidarzhys'ka O. M., Zadorozhna A. V. (2018). Research theoretical aspects of the organization and exercise of non-cash payments. *Economy and society*, 15, 863–866.